

Av Michael Hopstock:

Christopher Frederik Bøhme

født 26/4 1828 død 8/10 1898

Murmester i Christiania. Blir også noen steder skrevet Kristoffer.

Christopher Bøhme ble hjemmedøpt 4/5 av presten i Gamle Aker kirke. Moren, Lene Evensdatter var ugift og ble besvangret i Christiania, da hun tjente hos Skipskaptein Møller. Hun fødte barnet på Bogstad-Eye, det vil si en eiendom som lå under Bogstad. Hun anga ungar og Snekkersvenn Frederik Christian (Bøhme) for å være barnets far. Faddere var Marie Nielsdatter, Ingeborg Mikkelsdatter, Even Evensen og Ole Johannesen.

Det virker ikke som Christopher har hatt videre kontakt med faren, som bodde i Fredrikstad fra 1832 og Larvik fra 1842.

I folketellingen for Aker i 1832, bodde han som fostersønn hos onkelen Even Evensen, som var husmann på Murmesterstuen, eller Murstua som lå ved Strømsbråten i Sørkedalen. Der bodde også besteforeldrene, Even Larsen og Randi Erichsdatter. Vi finner ham igjen på Murmesterstuen i manntallene i 1835 og 1836, da han er 8 år gammel. I 1834-mantallet kalles han for Frederic Bøhme.

Christopher Bøhme skal visstnok ha bodd på waisenhuset fra han var 12 år gammel. Han fikk lærebrev som murer 21 år gammel i 1849. I lærebrevet står følgende:

”Undertegnede Murmester og Borger heraf Staden erklærer herved: At da Christoffer F. Bøhme har udstaaet sine Læreaar hos mig, og saavel ved sin Flid som Agtpaagivenhed har gjort sig dugelig i Murmesterproffitionen, saa erkjender jeg ham herved for Svend at være, idet jeg tillige paa bedste Maade anbefaler ham til enhver af D’Hrr Murmestere saavel her i Landet som Udlandet, hos hvem han muligens i sin Tid maatte ønske sig Arbeidsstilling. Det er mig en Fornøielse at kunne give bemeldte Christoffer F. Bøhme det Skudsmaal, at han i sin Læretid har opført sig som et redeligt og ordentligt Menneske, hvorfor han har vundet min tilfredshed og Agtelse, og skal derfor mine bedste Ønsker for hans fremtids Vel stedse følge ham

Christiania den 24 juni 1849

Carl Unger”

Han giftet seg så med Cathrine Schyberg 12/11 1849.

Christopher Fredrik Bøhme tok borgerskap den 9. desember 1864 i Christiania. I teksten til borgerbrevet står det blant annet ”Murmester Christoffer Fredrik Bøhme ble født i Oslo 26/3 1828 og var sønn av kongelig fullmektig Fredrik Christian Otto Bøhme. Han utsto sin læretid

hos muremester Carl Unger og fikk lærebrev den 24. juni 1849.

”Magistraten i Christiania gjør vitterlig, at Aar 1864 den 9 de December var Magistraten samlet paa Raadhuset; Hvorda: Fremstod Murersvend Christopher Fredrik Bøhme og begjærede sig meddelt Borgerskap som Muremester til Christiania i hvilken anledning han fremlagde:

1. Attest fra tegneskolen af 2 Juni dette Aar om hans Dygtighed i Tegning.
2. Attest fra Adjunct Magnus av 7. Denne Maaned om hans Dygtighed i Skriving og Regning.
3. Attest fra Casserer J. Gjerdrum af 30. Forrige Maaned om hans Dygtighed og moralske Vandel og
4. Attest fra Muremester Carl Schøyen af 26. Forrige Maaned om Dygtighed i Profissionen. Paa Grund heraf blev bemeldte Christopher Frederik Bøhme antagen og udskreven som Muremester i Chtristiania, efterat have aflagt den sædvanlige Borgered, hvorunder han lovede og sværgede at være sin rettmessige Konge, hans lovmessige Arvinger og Norges Constitution tro, med god Villie og efter bedste Evne at udføre de Ombud og de Forretninger som til Stadens og hans medborgeres Bedste maate paalegges ham, at ville holde sig Byens Privilegier saavel som Anordningerne i Alminnelighed efterrettelig, og i øvrigt i alle Maader opføre sig som en ærekjær og retskaffen Borger.

Det blev ham betydet, at han inden 8 Dage har at forevise sit Borgerskabsbrev paa Politikammeret.

Til Bekræftelse under Raadstueskriverens Haand og Segl (så en underskrift som er umulig å tyde og Christiania bys segl).

Han tok mesterbrevet 1865, 36 år gammel. Christopher Bøhme drev eget murerfirma og bygget til dels for egen regning. i 1859 kjøpte han tomten til Tøyengaten 19 av Siebke og bygget en enetasjes bygning som han solgte til kjøpmann B. Abrahamsen

I 1865 bodde familien i Tøyengaden nr 19 (?) på Grønland. Det bodde 12 personer i gården.

Chr. F. -Bøhme Muurmester 38år f i Sørkedalen

Cathrine Johans. hans Kone 37 f i Christiania

Ludvig Bøhme Sønn 13 f Christiania

Otto Bøhme Sønn 12 f Christiania

Karen Bøhme Datter 9 f Christiania

Eduard Bøhme Sønn 7 f Christiania

Rudolph Bøhme Sønn 5 f Christiania

Thorstein Bøhme Sønn 1 f Christiania

Karen Lars. Tjenestepike ugift 21 f. Aarnæss Solør

Sophie Vilhelms. Tjenestepike ugift 23 f. Eidsberg Prestegjeld

Det var også en annen husholdning i gården.

Murmester Bøhme tjente meget godt. Han eide og bodde da han ble eldre i en murgård rett nord for Trefoldighetskirken (Bøhmegården), som siden er revet. Han kjøpte i 1886 også gården Sønsterud ved Tyrifjorden som familien hadde som landsted. Men den ble bebygget og møblert som helårsbolig. Sønsterud ligger på et nes i Tyrifjorden. Man ser mot vest utover fjorden. Gårdens samlede areal er ca 1600 mål (dekar). Av dem lå ca 1200 på oppsiden av Ringeriksveien og 400 på nedsiden. Det er mye god skogsmark, men eiendommen er svært bratt og mye er tungdrevet. Innmarken utgjorde ca 70 mål. Fjøset hadde plass til 12 dyr, med stort og smått. Det var dobbelt rad med båser i fjøset, der kyrne hadde hodene mot hverandre med en gang imellom. Hans barnebarn, Lilly Hopstock, husker at hun hver aften gikk der og ga kyrne høy og vann. Men hun kan ikke huske at det var kyr i mer enn den ene av radene. I stallen hadde Bøhme plass til 4 hester, for han brukte sine hester fra byen når han i sommerhalvåret kjørte opp fra Akersgaten til Sønsterud annenhver helg. Det var to hester på Sønsterud, men plass til fire når både murmester Bøhme og Otto Bøhme begge kom opp fredag eller lørdag. Da var det 4 hester på stallen Fru Bøhme bodde fast der oppe hele sommeren. Det lå i alt 4 husmannsplasser under Sønsterud: Nordbråten, (Sør?)Bråten, Bjerkeroa og Skjellegården.

Christopher Bøhme satt i formannskapet i Christiania i årene 1877-1888. Han var blant annet en pådriver for at NSB skulle sikre seg de store tomtene øst for Østbanen. Han ble den første formann i Murmestrenes Forening i Christiania, som var stiftet 7/10 1884. Murmester Bøhme sto som formann i Murmesternes forening til 1. desember 1885 og ble da avløst av murmester F. W. Holland. Den 8. oktober 1898 avgikk Bøhme ved døden. I Aftenposten for lørdag 8/10 1898 sto det følgende under dødsfald:

”En av byens agtede og ansete gamle Haandverksborgere, Murmester C. F. Bøhme, er inat afgaaet ved Døden i en alder af 72 1/2 Aar. Christoffer Fredrik Bøhme blev født her i byen i 1827 (skal være 1828) og gik efter at have endt Skolegang over til Murerfaget, hvor han gennemgikk Graderne, indtil han i 1857 (skal være 1864) tog Borgerskab som Murermester og ved Dygtighed og ihærdigt Arbeide efterhaanden arbeidede sig optil at blive en av Byens første Murmestere.

Han har i sin lange Virketid opført en Mængde bygninger, bl.a. Grønland og Sagenes Folkeskoler, Ringnes Bryggeri, "Idun" og Storebrands Gaard og dessuden en hel Del Leiegaard rundt om i hele Byen.

Hans virksomhed omfattede væsentlig Kristiania, om han end ogsaa udenbys har opført forskjellige Bygninger. Som Taxationsmand havde han desuden adskilligt Arbeide udenbys. Han var saaledes gjentagne Gange i Kristiansand under Opførelsen af den nye prægtige By efter Branden (1892) og havde ogsaa en del med Hamar Jernbanestations bygning at gjøre. I de to sidste Aar har afdøde været sygelig, saa han trak sig tilbage fra Foreningen.

Bøhme var i 9 Aar Medlem af Formandskabet, indtil han for 10 Aar siden trak sig tilbage, da hans Alder tillod ham at frasige sig Hvervet. I de sidste 20 Aar var han Direktør for Kristiania Haandverkernes Sparekasse, hvilken stilling han indehavde lige til sin Død. Han var i en lang Aarrække stadig Valgmand for Kristiania.

Den hedengagne havde saavel ved sin elskværdige personlighed som ved sin store Fagdygtighed erhvervet sig en Mængde Venner, ikke mindst blandt Arbeiderne, hvilke alle med Beklagelse vil modtage Budskabet om hans Død" Så langt Aftenposten.

Blant de bygninger oppført av murmester Bøhme er følgende:

Tøyengaten 19 Christiania

I 1859 kjøpte gårdentreprenør, murersvenn Chr. Bøhme tomten av Siebke og bygget en enetasjes bygning, der hans så selv bodde. siden solgte han gården til kjøpmann B.

Abrahamsen

Grønland folkeskole, Christiania

Bygningen ble oppført i 1867 og var tegnet av arkitekt von Hanno. Skolen var lys og innbydende og den ble brukt som mønster for den senere skolen på Ruseløkka. Skolen som ble opprettet i 1867 tok elever fra de forrige Grønlands og Oslo skoler. Fra 1929 ble skolen nedlagt som folkeskole. Den ble brukt av Husmorskolen fra 1927/1930. Denne skolen skiftet siden navn til Fernanda Nissens Videregående skole. Bygningen ble overtatt av fagforeningens forskningsstiftelse (FAFO) i 1993.

Sagene folkeskole i Christiania

Bygningen ble oppført i 1861, i forbindelse med sammenslåingen av østre Sagene, Vestre Sagene og Grünerløkka skoler. Skolen er tegnet av arkitekt Nordan. Den ble utvidet til det dobbelte i 1881, etter arkitekt Nordans plan. Da var Nestor Thommassen utførende arkitekt. Antakelig er det er utvidelsen i 1881 som Bøhme har stått for. Skolen er senere utvidet 1922-26. Sagene lærerskole har holdt til ved skolen. Skolen er rehabilitert ca 2000-2002.

Bygningen er fredet

Ringnes Bryggeri Christiania

Bryggeriet, som ble grunnlagt i 1877, er bygget ut i flere faser. En del ligger rett ved Sagene skole.

”Idun” og Storebrands gård Christiania

Forsikringsselskapet ”Idun” ble stiftet 1861. Jørgen Gjerdrum, en fetter av Cathrine Bøhme, var leder av forsikringsselskapet Storebrend fra 1847 og av Idun fra 1861. De ble slått sammen i 1868 med Gjerdrum som administrerende direktør. Han gikk av 1874.

Akersgaten 68, Christiania

Bøhme bygde og bebodde denne eiendommen. I Bygningskontrollens arkiv i Oslo finnes enkelte opplysninger om denne gården, blant annet ansøkningsen om oppførelse. Tomten ligger rett nord for Trefoldighetskirken (bygget 1858) Den ligger høyt og åpent, rett ved den tomten der man senere skulle bygge det Deichmannske bibliotek. Huset er tegnet av arkitekt Jacob Wilhelm Nordan (1824-1892). Han var på den tid en av landets fremste arkitekter og har også tegnet politistasjonen i Møllergaten 19 og Fritzøehus ved Larvik. I 1907 ble Bøhmegården solgt til Håndverkernes Stiftelse ”Alders Hvile”. Den ble revet i 1966. Christopher Bøhme ble født som uekte sønn på en husmannsplass i Sørkedalen. Moren vet vi knapt noe om. Han vokste opp hos slektninger og på barnehjem. Det var ikke noe enkelt utgangspunkt. Likevel klarte han å bygge seg opp til solid velstand og fikk sentrale tillitsverv i organisasjoner og politikk. Det er synd han ikke har etterlatt seg noe skriftlig som kan gi oss innsikt i hvilke tanker han gjorde seg om dette livsprosjektet.

Christopher Bøhme var gift med Cathrine Johannesdatter Schyberg g Bøhme

Hun var døpt 23/4 1829 i Gamle Aker kirke og døde 31/8 1897 på familiens eiendom Sønsterud, Hole på Ringerike. Cathrine Bøhme hadde mange barn. Det første barnet, en datter ble bare 3 år gammelt. Så kom Ludvig, Otto, Karen, Edvard og Rudolf. Datteren Karen husket små barn som hennes mamma husket på fanget sitt. Det er mulig det var så mange som 12 fødsler til sammen, men vi vet ikke sikkert.

Barn som vokste opp:

1. Carl Ludvig Bøhme 16/4 1853-7/5 1931. Arkitekt med utdannelse fra München. Da murmester Bøhme døde i 1898, etter at fruene var død allerede i 1897, flyttet de to ugifte sønnene, arkitekt Ludvig Bøhme og proprietær Edvard Bøhme fast opp til Sønsterud. De hadde økonomisk anledning til å holde gårdsfolk og hushjelper. Men etterhånden begynte det å knipe økonomisk. Da de samtidig kjedet seg der oppe, solgte de Sønsterud omkring 1905 til

Grosserer i Christiania, Louis With. De flyttet så tilbake til byen hvor de bodde til de døde. De ble titulert arkitekten og proprietæren.

2. Otto Christian Bøhme 26/10 1855-23/1 1904.

Grosserer i Christiania. Gikk med I Christianiakrakket i 1899. Gift med Andrea Christensen (24/8 1855-28/3 1938) datter av byggmester Christensen i Christiania. De hadde fem barn. Blant annet Christine Andrea Bøhme (22/12 1881 – 3/12 1948). Hun giftet seg i 1911 med skipsreder Thomas Einersen.(1873-1942) Han kom fra Grimstad, men drev rederi i Oslo. De bodde i en stor murvilla i Furulundsveien 4 på Bestum i Oslo. De hadde ingen barn og deres store testamente tilgodeså redningssaken og en rekke slektninger. En annen datter var Signe Bøhme (1886-1982) Hun reiste til Amerika, giftet seg med sivilingeniør Eugen Tandberg og døde i Seattle. En sønn var soppkontrollør Christoffer Fredrik Bøhme (1888-1952) Han har skrevet flere soppbøker og har vært en pådriver for bruk av sopp i Norge.

3. Karen Inga Bøhme f 3/9 1857 d 25/8 1940. Karen ble gift med apoteker Lars Fritjof Haanshus i Christiania 1879. Han drev Vestsiden apotek i Fredrikstad. De fikk 4 barn, alle født i Fredrikstad. Men det var bare to barn som vokste opp. Disse var Dagny, født 1886 og død 1972. Hun ble gift 1907 i Christiania med cand. jur. Torolf Falck (1884-1975). Dere datter Vera (1909- 2006) har flere etterkommere. Den andre var Lilly født 1887 og død 1982. Hun ble gift 1917 med Frantz Philip Hopstock (1891-1977), som ble apoteker i Kragerø. De har også flere etterkommere. Hennes yngste sønn, Carsten Hopstock, f 1924 ble knyttet til Sørkedalen, som konservator for Bogstad stiftelse. Han har også skrevet boken *Bogstad, et storgods gjennom 300 år*, som kom ut i 1997.

4. Edvard Bøhme 9/5 1859- 10/8 1922 Typograf, Boktrykker og landmann. Bodde lenge på Sønsterud, sammen med broren Ludvig.

5. Rudolf Wilhelm Bøhme 19/2 1861-28/10 1941. Cand jur. Grosserer i Oslo. Gift med sin tremenning Louise Julie Schyberg (1866-1947) datter av fullmektig i Hypotekbanken Torstein Schyberg.

5. Thorstein Bøhme f ca 1864. Antakelig død som liten. Familiens gravsted er ved Gamle Aker kirke.

Teksten bygger blant annet på Slektene Bøhme og Schyberg. Skrevet av Carsten Hopstock til sin Mor Lilly Hopstock 1959. Jeg har fått mange viktige opplysninger i 2006 fra Erik L. Grøttum som arbeider med Sørkedalens historie. Uten hans innsats og imøtekommenhet, ville jeg ikke ha visst noe om Christophers familie på morssiden.

Frederik Christian Otto Bøhme

1792-1856. Overtollbetjent

Født 17/2 1792, antakelig i Larvik. Faren var Fredrik Christian Otto Bøhme, megler og losoldermann i Larvik og moren var Severine Judita Borchmann Elligers. Han var i 1828 snekkersvenn i Christiania. Senere ble han kongelig fullmektig i Christiania, overtollbetjent i Fredrikstad og fra 1842 overtollbetjent i Larvig. Han døde 5/9 1856. Mens Frederik Christian Otto Bøhme var snekkersvenn i Christiania fikk han sønnen Christopher.

Senere kom han til Fredrikstad, der han var overtoller. Han gjorde en stor innsats for hygienen i byen. Der hadde man en anelse om sammenhengen mellom enkelte epidemier og urenslighet. Byens innbyggere og garnisonen beskyldte hverandre for å være årsaken til det dårlige renholdet. Et stridens emne var festningsgravene som det stanket avskyelig av. Kommandanten hadde forgjeves henstilt til innvånerne om å ikke kaste svineri i dem, men likevel fortsatte noen å drukne hunder og katter der. Stanken skrev seg også fra at en av festningens kloakkrenner munnet ut i gravene.

Det var imidlertid ingen som hadde lyst til å rote opp i forholdene – før overtollbetjent Bøhme kom til stedet. Sommeren 1832 sendte han sunnhetskommisjonen, som året før var nedsatt, en skarp skrivelse om festningsgravene. Særlig om sommeren spredte de en ”nesten utålelig og sunnheten skadelig stank” fordi de i manns minne ikke hadde vært rensset, og fordi de tjente til ”oppbevaringssted for døde hunder, katter, kreaturinnvoller og alskens uhumskheter”. Videre pekte han på at den kloakkrennen som gikk fra kasernen ved torvet og under vollen i nærheten av kjøpmann Christian Mørchs hus ved Mellomporten, munnet ut tett ved vollen i stedet for å gå i elven, og alt hva den førte med seg, hopet seg opp der ”i all rolighet” inntil det ble høy vannstand – Et par steder lå det over kloakkledningen flate stener med ordet ”Kloak” på, ”og sannheten derav bekreftedes på det allerbestemteste av ens lukteorgan”, forteller Kierulff. Gatestykket mellom kirken og kasernen hadde folkevittigheten døpt ”Lavendelstredet”. Hele jordbunnen i dette strøket var ”gjennomtrengt av dunstene fra kasernens privet”.

Bøhme innskrenket seg imidlertid til å peke på de alvorligste manglene og truet med at hvis det ikke ble truffet kraftige og hurtige foranstaltninger, aktet han å sende en avskrift til justis- og politidepartementet.

Sunnhetskommisjonen sendte skrivelsen videre til kommandanten, som ikke likte at anken var fremført ”på en inhuman måte”, men han kunne opplyse at det var bevilget midler til materialer for oppmudring av festningsgravene. Samme høst ble det påbegynt. Mudderet ble lagt over glasiene og lå der og stanket til det om sommeren ble ført bort.

På Bøhmes fødselsdag sang man hans pris på denne måten:

Har Du hørt Ham Ordet føre
I vor kjære, lille Stad,
Var Du da ei lutter Øre,
Var Du da ei sjeleglad?
Han er Stadens Raad og Trøst,
Sjung hans Pris med høien Røst!

Politiet laa i Dvale,
Cholera for Døren stod,
Se! da lød din djerve tale
Vidstnok ei til Overflod.
Han i Protokollen skrev,
Manglerne avhjulpet blev

Fæstningsgravene Du rensset,
Politiet sov ei me`r
Intet blev av Dig uenset
Alt blev ændret, som vi ser.
Himmel, jord og alt forgaar,
Bøhmes Navn dog altid står.

Bøhme hadde blant annet klaget over huller sør for vollen for ”urenligheter” fra det gamle slaveri, som omga de sydlige og østlige deler av byen ”med en så avskyelig atmosfære at vi vel mere må ha Guds godhet enn vår egen forsiktighet å takke for at ikke cholera morbus og annen pestsykdom allerede forlengst er utbrutt i Fredrikstad”. Hullene ble lukket. Dette var midt i en av de store koleraepidemiene. I 1832 var kolera påvist i Drammen og i 1834 i Göteborg. I august 1834 kom den til Fredrikstad.

I 1838 ble Bøhme valgt til ordfører i Fredrikstad. Han fra seg gjenvalg i 1839, meg lot seg velge på nytt i 1840.

Fra 1842 var Bøhme overtollbetjent i Larvig. Han kjøpte igjen farens hus i Larvik, Bøhmegården. Dette huset lot han ikke gå i arv til sine barn, men han testamenterte det til sine to broderbarn, Anne Cathrine (1818-1899) og Iver Fredrik Bøhme (1820-1882) i Lavik. Ved brorens død i 1882 solgte Cathrine Bøhme gården til Thora Hansen. Hun drev der Thora

Hansens hotel.

Det ser ikke ut til at han var gift. Jeg vet ikke om han hadde noen videre kontakt med barna, men det virker ikke slik.

Barn:

1. Christopher Bøhme f i Aker 1828. Se egen biografi.
2. Fredrikke Alette f. i Fredrikstad 1840. Hun var uekte datter av overtollbetjent Frederik Christian Otto Bøhme og jungfru Andrea Andersdatter Natland (eller Waterland?). Hun var født 5 august, hjemmedøpt av jordmoren 14 september og så i kirken 13 desember. I 1865 var hun stuepike hos Thorvald Meyer. Fredrikke Amalie giftet seg med handelsborger Knud Knudsen og i 1875 så husstanden slik ut:

Storgade 9 Kristiania

Knud Knudsen, handelsborger	f 1826 Strøm i Odalen
Fredrikke Alette Knudsen	f 1840 Fredrikstad
Knud Otto Fredrik Knudsen sønn	f 1867 Trefoldighet, Christiania
Albert Knudsen sønn	f 1869 Grønland, Christiania
Thor Knudsen sønn	f 1871 Grønland Christiania
Carsten Bøhme Knudsen sønn	f 1873 Frelser Christiania
(Bøhme er oppgitt både som fornavn og som etternavn)	
Theresie Knudsen datter	f 1875 Frelser Christiania
Thorvald Thorstensen tyende ugift	f 1852 Aker handelsbetjent
Olaf Larsen tyende ugift	f 1855 Brandsvold handelsbetjent
Ida Hansen tyende ugift	f 1852 Horten
Helene Johansen tyende ugift	f 1855 Vaale
Andrine Nielsen tyende ugift	f 1847 Fredrikshald

Jeg vet ikke når Fredrikke Alette døde.

De to yngste av disse barna, ble adoptert av skipsreder Petter Anton Grøn (1833-1903) og Ellen Cathrine Christensen (1846-1920) i Sandefjord. Barna var:

a) Karsten Grøn (1873-1921), skipsreder i Sandefjord, ivrig jeger og friluftsmann. Solgte sine skip i 1915, under verdenskrigen (1914-18) og kjøpte jordeiendommer i Sverige og siden i Telemark. Gift 1899 med Augusta Christensen (1878), datter av verkseier Christen Christensen.

b) Therese Grøn (25/8 1875-2/4 1948), gift med Anton Frederik Klaveness (1874-1958) Hun ble mor til Eva Klaveness 1900-195, gift med tobakksfabrikant Johan Henrik Andresen.

Vi kjenner ikke til hvorfor de ble adoptert bort. I biografisk leksikon står det at Grøn og frue

var pleieforeldre og at de virkelige foreldrene var Tjøstulf Knudsen og Fredrikke Amalie Bøhme. Disse navnene er altså gale.

Bygger bla. på Bøhme. Av Carsten Hopstock, maskinskrevet bok 1959.

Han har hentet stoff i:

Martin Dehli: Fredrikstad bys historie bd 2 Fredrikstad 1964 s 277 ff, der det også er et portrett på s 279.

Om fam i Klaveness i Finne-Grønn "Slægten Klaveness af Sandherred i 300 aar (1902) og Knut Hougens "Sandefjords historie" (1932)

Ellers har jeg brukt digitalarkivet.